

VKV – Västra Götalandsregionens
kompetenscentrum om våld i nära relationer

Genväg till forskning

Kunskapsläget om våld i samkönade och transpersoners relationer

Författare: Fil.dr. Carin Holmberg

Genväg till forskning är VKV:s (Västra
Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i
nära relationer) forskningsbaserade faktablad.

I Genväg till forskning presenteras lättfattliga
översikter om forskningsfrågor inom området
som har direkt relevans för praktiker.

Genväg till forskning nr 17

Kunskapsläget om våld i samkönade och transpersoners relationer

Författare: Fil.dr. Carin Holmberg

Västra Götalandsregionen, Göteborg, 2022

Laddas ned genom: www.valdinararelationer.se/genvag

Tidigare publikationer i serien Genväg till forskning

Genväg till forskning nr 1

Att stanna och att gå: Forskning kring misshandelsprocessen och misshandlade kvinnors uppbrottsprocess
Viveka Enander

Genväg till forskning nr 2

Avslöjandets tid: en doktorsavhandling av Ninni Carlsson om kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp
Viveka Enander

Genväg till forskning nr 3

Att ställa frågor om våld till gravida kvinnor - en genomgång av internationell forskning
Eva Wendt

Genväg till forskning nr 4

Barn som upplever våld - konsekvenser för välmående och hälsa
Tove Corneliussen

Genväg till forskning nr 5

När män utsätts för våld i en nära relation - hur ser det ut då? En genomgång av internationell forskning
Lotta Nybergh

Genväg till forskning nr 6

Lika men olika - våld mot kvinnor med funktionsnedsättning
Kerstin Kristensen

Genväg till forskning nr 7

Den våldsutsatta patienten inom tandvården
Linnea Dahlström, Sanna Jansson

Genväg till forskning nr 8

Att ställa frågor om våld till föräldrar och barn inom barn- och ungdomspsykiatri
Ole Hultmann

Genväg till forskning nr 9

Dödligt våld i nära relationer - en genomgång av internationell forskning
Lotta Nybergh

Genväg till forskning nr 10

Barn som far illa ur tandvårdens perspektiv
Therese Kvist

Genväg till forskning nr 11

Hedersrelaterat våld och förtryck
Camilla Sundqvist

Genväg till forskning nr 12

Våld i samband med prostitution och människohandel för sexuella ändamål
Anna Hall

Genväg till forskning nr 13

Våldsutövare i nära relationer
Susanne Boethius

Genväg till forskning nr 14

Pornografi och unga
Megan Donevan

Genväg till forskning nr 15

Övergrepp mot äldre
Johanna Simmons

Genväg till forskning nr 16

Våld i ungas nära relationer
Sibel Korkmaz

Inledning

Frågan om mäns våld mot kvinnor har sedan slutet på 1970-talet drivits av kvinnor, främst i kvinnojoursrörelsen, av en hel del så kallade statsfeminister och även av kvinnliga ministrar. I början av 2000-talet lyfts också våld i samkönade, och senare även i transpersoners relationer, in i samhällsdebatten. Dåvarande jämställdhetsminister Margareta Winberg, som också ledde Nationellt råd för kvinnofrid mellan åren 2000 – 2003, gav ut en serie häften om våld. Ett av dessa bar titeln: Kvinna slår kvinna – Man slår man. Homosexuell partnermisshandel (2003) och skrevs av prästen Lars Gårdfeldt [1]. Nu har det gått nästan 20 år sedan den skrevs. Utgångspunkten för denna forskningsöversikt är: Vad har hänt sedan dess?

Våldsforskning i heterosexuella parrelationer reflekterar bakåt mot kärleksforskning, alltså forskning om parrelationer, samboförhållanden eller äktenskap. Man brukar tala om ett kontinuum med kärlek i ena änden och våld i den andra. Förstår man bristen på jämställdhet i (heterosexuella) parrelationer är det enklare att förstå hur den gradvis kan glida över i maktutövning, psykiskt, fysiskt och sexuellt våld. Och det är här som kön görs väsentligt för att analysera våldet. Samhällsstrukturer av gruppen mäns överordning upprätthålls i sista hand genom våld eller hot om våld. Detta samband är grunden för en feministisk forskningsansats när det gäller mäns våld mot kvinnor, vilken i sin tur kan kombineras med en intersektionell analys.

När det kommer till våld i samkönade och transpersoners parrelationer tolkas de vanligtvis utan denna kontext av kärlek och jämställdhet eller asymmetrisk makt. Om det finns ett antal svenska studier om våld i samkönade parrelationer finns det i princip inte några om samkönade kärleksrelationer och kopplingen till arbetsdelning, ekonomi och annat. Ett undantag är Anna Norbergs avhandling om samkönad tvåsamhet [2].

De engelska forskarna Cathrine Donovan och Marianne Hester [3] studerar samkönade och heterosexuella parrelationer ur ett könsperspektiv. Både kärlek och våld förstås i förhållande till samhälleliga strukturer av heterosexism och föreställningar om kön. Analysen synliggör dels gemensamma antaganden om kärlek, vilka delas av alla par oavsett sexuell läggning, dels specifika konsekvenser av dessa relationslogiker för lesbiska kvinnor, homosexuella män, och heterosexuella.

Det finns, enligt Donovan & Hester [3] två grundregler i våldsrelationer: a) relationen är i en mening till för förövaren och sker på dennes villkor, b) den våldsutsatta förväntas ge omsorg till den våldsutövande partnern samt ta ansvar för relationen. Det gäller oavsett sexuell läggning, men tar sig olika uttryck beroende på kön och sexuell läggning. Forskarnas slutsats är att för förstå våld måste man också förstå kärlek och de regler, normer och förväntningar som inramar alla parrelationer. En tanke som är bra att bära med sig in i den fortsatta framställningen.

I denna kunskapsöversikt redovisas i huvudsak enbart svenska kvantitativa data. Precis som Frida Darj skriver [4] skiljer sig samkönade och transpersoners rättigheter och den svenska lagstiftningen i dessa frågor från de flesta andra länders. Det innebär att internationella studier inte med nödvändighet säger något om omfattningen av våldet i Sverige. Ett antagande som bekräftas i en genomgång av internationell forskning som visar att omfattningen av våld i samkönade och transpersoners relationer varierar mellan länder och kontinenter [5].

Begrepp

När hela gruppen benämns används begreppet lhbtq-personer vilket ska läsas: lesbiska kvinnor, homosexuella män, bisexuella kvinnor och män, transpersoner samt queera personer. Att inte använda det vedertagna begreppet hbtq har två skäl. För det första synliggörs lesbiska kvinnor. För det andra klargörs att det samkönade våldets uttrycksformer delvis skiljer sig åt beroende på kön. Lhbtq-gruppen kan således inte reduceras till sin sexuella läggning.

Heteronormativitet: ett system av tankar och föreställningar som gör gällande att alla människor är heterosexuella. En heteronormativ utgångspunkt är att kvinnor och män ses som essentiellt olika och att sexualitet handlar om att dessa antagna olikheter naturligt attraheras av varandra.

Heterosexism: en del föredrar att tala om heterosexism när de syftar på samhällsstrukturer. Heterosexism är snarlikt begreppen sexism och rasism. Genom heterosexistiska strukturer osynliggörs lhbtq-personer. Ojämlikheter skapas och upprätthålls via dessa strukturer.

Minoritetsstress: hänvisar till att minoriteter, som till exempel lhbtq-personer, kan drabbas av ohälsa och psykisk stress på grund av fördomar och diskriminering. Marginalisering kan leda till ett sämre socialt kontaktnät eller socioekonomiska förhållanden, vilket i sig kan skapa stress. Med andra ord kan olika strukturella faktorer ge upphov till konkreta hälsoproblem hos enskilda individer.

Om så kallade sårbara grupper

När våld i samkönade och transpersoners relationer diskuteras sägs de ofta vara en av flera sårbara grupper. I princip tillhör majoriteten av de våldsutsatta, som inte är vita heterosexuella kvinnor i yngre medelåldern med ett eller två barn, en sådan sårbar grupp. Denna kvinna kan kallas ”normkvinnan”. Hon är det vanligaste brottsoffret för våld i nära relationer och den mesta forskningen och de flesta stödåtgärderna riktas till henne.

I Socialstyrelsens Kunskapsguide [6] listas olika gruppers antagna sårbarhetsfaktorer. I utformningen av insatser från stödverksamheter och myndigheter bör dessa särskilt uppmärksammas. Sårbarhetsfaktorer som uppges är: Okunnighet om sina rättigheter; starkt beroende av förövaren; isolering och ensamhet samt ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället. Sårbarheterna menar Socialstyrelsen, kan identifieras till exempel hos lhbtq-personer. Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) lyfter ett antal särskilda sårbarheter för lhbtq-gruppen [7]. Medan Socialstyrelsens sårbarhetsfaktorer är generella pekar NCK på sårbarheter som anses specifika för lhbtq-personer, till exempel hot om att berätta för andra om parternas sexuella läggning mot dennes vilja, att avsiktligt använda fel pronomen och kalla en självidentifierad man för hon istället för han samt olika uttryck av minoritetsstress.

Självklart är den person som inte uppfyller normerna om vem som är brottsoffer, hur en förövare förväntas se ut, vilka uttrycksformer som våldet tar sig, mer sårbar. Till exempel kan det leda till att hen inte ens blir uppmärksammas som våldsutsatt eller våldsutövare. Samtidigt finns det risker med att diskutera i termer av särskilda sårbarheter. Fokus riktas mot den

enskilda människan som om det är hon som har en sårbarhet och inte att det är samhällets stöd som sviktar. Ytterligare en uppenbar risk är att de brottsoffer som inte känner igen sig i dessa sårbarhetsfaktorer inte heller tror sig vara utsatta för våld.

I en artikel om mäns våld mot kvinnor i missbruk och beroende [8] (en annan så kallad sårbar grupp) används istället begreppet ”Strukturellt sårbara grupper” (SSG). Därmed vänds fokus mot samhället och de samhällsstrukturer som inte förmår att inkludera samtliga grupper av utsatta och ge dem ett adekvat stöd. Med andra ord, de utpekade grupperna är inte problemet.

För att ge den hjälp en klient/brukare behöver måste ansvariga förstå vilka strukturer, normer, lagtexter med mera som de måste ta hänsyn till, samt vilka konkreta stödformer som saknas.

Idag diskuteras betydelsen av att ha ett intersektionellt perspektiv på våld [9, 10]. Förenklat betyder det att man beaktar att en person kan vara utsatt inom fler än en strukturell sårbarhet. Olikheter inom en grupp riskerar att osynliggöras när enbart en övergripande definition används [11]. Det gäller även inom lhbtq-gruppen. Stödet måste givetvis anpassas för att motsvara de specifika behov som kan uppstå utifrån detta. För att ge några exempel. Lhbtq-personer utsätts för hedersrelaterat våld [12], äldre lhbtq-personer utsätts för våld [13], våld förekommer bland lhbtq-personer i ursprungsbefolkningar [14] och när lhbtq-personer har djur kan dessa användas för att hota eller skada den våldsutsatta [15, 16]. Våld utövas också mot lhbtq-personer som är icke-etniska svenskar och med funktionsnedsättningar [17].

Med detta sagt om interna olikheter och strukturella sårbarheter kommer jag fortsättningsvis att diskutera våld i samkönade parrelationer generellt. När det finns underlag lyfts även våld i transpersoners förhållanden in i texten med fokus på svenska förhållanden.

Kliniska rekommendationer

Våldsutsatta personer besöker samtliga vårdinstanser och sociala verksamheter. De har ungefär samma skador och liknande behov av stöd för att lösa sin situation samt vara trygga med att bli väl bemötta. Allra viktigast för den som möter våldsutsatta lhbtq-personer, binära eller icke-binära, är att se dem och möta dem på deras villkor.

Grunden för ett bra bemötande är att man som professionell är öppen för att klienten kan vara lhbtq-person. Ett sätt att underlätta för lhbtq-klienter att vara öppen är att göra besöksrummet samt mottagningens hemsida inkluderande, kanske med en bild på ett gay-par eller en regnbågsflagga. Känner man någon tveksamhet om hur klienten definierar sig och sin relation, är det bra att fråga på ett respektfullt sätt. Eftersom studier visar att bisexuella kvinnor är mycket utsatta, är det viktigt att hitta ett sätt som inte missar denna grupp av kvinnor. De är bisexuella även när de lever i en relation med en man. Deras läggning kan användas som ett skäl för att utöva våld.

Möt upp med god kunskap och ett öppet sinne. Ta ansvar för att det är verksamheten som har kunskapen och be inte klienten att berätta om vad det innebär att leva som lhbtq-person. Ett bra bemötande handlar oftast om att man som professionell gjort upp med sina egna fördomar och föreställningar om en specifik grupp av människor.

Kvantitativa studier

Det saknas statistiska data över antalet personer i befolkningen som definierar sig som lhbtq-person. En konsekvens av det är att det inte går att säga hur stor andel av lhbtq-gruppen som utsätts för våld i sin relation, i förhållande till befolkningen i stort. I de flesta befolkningsstudier som ställt frågor om sexuell läggning är det dessutom få respondenter som uppger att de definierar sig som lhbtq-person. Det är också ett skäl till att man inte kan dra slutsatser om gruppens utsatthet för våld. I Sverige är det, precis som i EU, enligt lag förbjudet att föra register över personers sexuella läggning. Det anses som en känslig uppgift. Därför går det inte heller att göra registerstudier. Folkhälsomyndigheten har dock ställt frågor om sexuell läggning i ett antal studier, vilka diskuteras nedan.

Troligen har lhbtq-personer besvarat befolkningsundersökningar och angett att de lever eller har levt i en våldsam relation. Men eftersom det inte ställs frågor om förövarens kön eller respondentens sexuella läggning, osynliggörs det samkönade våldet. Istället görs ett indirekt antagande att samtliga som besvarat enkäten är heterosexuella. Det är just den här typen av slutsatser som går under benämningar som heteronormativitet och heterosexism.

Den första svenska omfångsstudien om våld i samkönade relationer genomfördes 2005 [18]. Studiens data utgörs av ett begränsat urval. I det här fallet på självselektade medlemmar i Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (RFSL). Enkätsvaren analyserades både utifrån sexuell läggning och kön.

I studien uppgav närmare 25 procent (av de 2074 personer som besvarade enkäten) att de varit utsatta för någon form av psykiskt, fysiskt eller sexuellt våld i en nuvarande eller före detta relation (10 procent i en nuvarande och 17 procent i en före detta relation). Ett viktigt resultat är att uttrycken och utsattheten för våld delvis skiljer sig åt både mellan lesbiska kvinnor och homosexuella män och mellan bisexuella kvinnor och män. Den vanligaste förövaren är en man. Det beror främst på, att utöver homosexuella män, kan lesbiska och bisexuella kvinnor tidigare levt i en heterosexuell relation där de utsatts för våld. Dock är det vanligaste brottsoffret i lhbtq-gruppen, en bisexuell kvinna. Just detta är ett resultat som återkommer i flera studier [7, 20, 22].

Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) sammanställer (2009) en kunskaps- och forskningsöversikt om våld i samkönade relationer [19]. I studien diskuteras internationell forskning samt de metodproblem som behäftar omfångsstudier av lhbtq-gruppen.

NCK uppdaterar 2018 sin kunskaps- och forskningsöversikt [7]. Nu redovisas flera svenska studier om våld i samkönade relationer, men också studier om unga lhbtq-personers och transpersoners utsatthet samt hedersrelaterat våld. Våld definieras brett och förutom våld i partnerrelationer diskuteras även sexuella övergrepp och trakasserier, våldtäkt, hatbrott samt hedersrelaterat våld och förtryck. NCK slår fast att lhbtq-gruppen som grupp är i riskzonen för att utsättas för våld. Rapporten avslutas med att konstatera att våld mot lhbtq-personer är ett samhällsproblem, att det saknas forskning samt att samhället aktivt måste arbeta mot diskriminering och fördomar mot lhbtq-personer för att förändra detta.

I Folkhälsomyndighetens (Fohm) rapport 2014 om hälsans bestämningsfaktorer för homo- och bisexuella personer [20] finns ett kort avsnitt om våld i samkönade och bisexuella relationer.

Titeln till trots jämförs lhb-gruppen med heterosexuella. I studien visas att gruppen män är ungefär lika utsatta för våld oavsett sexuell läggning, men i jämförelse med gruppen kvinnor är mäns utsatthet lägre. När det gäller gruppen kvinnor har lesbiska kvinnor en något högre grad av utsatthet i jämförelse med heterosexuella kvinnor. Återigen lyfts gruppen bisexuella kvinnor som den mest våldsutsatta gruppen av alla.

Avslutningsvis understryker Fohm att myndigheter och andra aktörer som gör studier om våld i nära relationer bör inkludera lhbtq-gruppen för att få mer kunskap om de särdrag som präglar gruppen. Dessutom menar Fohm att brottsstatistiken bör registrera sexuell läggning samt könsuttryck för att synliggöra våldets omfattning.

Året därpå, 2015, ger Fohm ut en rapport om hälsan bland transpersoner [21]. De har inte uttryckligen frågat om våld i parrelationer men det går att utläsa att, av de totalt 800 respondenterna har 7 procent varit utsatta för våld det senaste året. Av dessa har 17 procent utsatts av sin partner. 30 procent av de 800 personer som besvarade enkäten, uppgav att de någon gång blivit tvingade till sex mot vilja. I en tredjedel av fallen var förövaren en fast eller tillfällig partner. Av studien går det inte att utläsa om våldet skett i en samkönad eller olikkönad relation.

Slutligen ger Fohm ut en rapport 2020 [22]. Den fokuserar visserligen på sexuell och reproduktiv hälsa men bekräftar en del resultat från tidigare studier. Kvinnor oavsett läggning är mer utsatta för sexuella övergrepp, våld och trakasserier än män. Lesbiska mer än heterosexuella kvinnor och bisexuella kvinnor är särskilt drabbade. Homosexuella män är mer utsatta för sexuella övergrepp än heterosexuella män. Slutligen visar man att transpersoner är utsatta för såväl sexuella trakasserier som våld. Däremot är det oklart vem som är förövaren i deras fall. Fohm skriver återigen att sammantaget är den vanligaste förövaren av våld i en nära relation en man, oavsett konstellation.

Fohms statistiska material är en befolkningsstudie och för att kunna göra jämförelser med den heterosexuella majoriteten viktats materialet i syfte att balansera att grupperna är olika stora. Men, understryker myndigheten [22], viktning kan inte åtgärda alla skevheter som uppstår på grund av skillnader i gruppstorlek. Icke-normativ sexuell läggning kan i sig medföra olika typer av bortfall. Precis som det faktum att det är mycket få transpersoner som besvarat frågorna.

En internationell metastudie om transpersoners utsatthet för våld i nära relation bekräftar en hög förekomst av partnervåld bland såväl binära som icke-binära transpersoner [23]. En annan studie, som ofta refereras, är en kvalitativ undersökning från Skottland som genomfördes 2010 med 60 respondenter [24]. Även denna visar ett omfattande partnervåld bland transpersoner.

Ett tungt vägande skäl till att inte inkludera lhbtq i befolkningsstudier, och andra utanför normen, har varit oron att det skulle minska undersökningarnas svarsfrekvens då frågor om till exempel sexuell läggning, antas vara av känslig karaktär. Brottsförebyggande rådet (Brå) har i en nyligen publicerad studie kommit fram till att det inte påverkar svarsfrekvensen om frågor ställs om normbrytande bakgrundsvariabler [25]. Det tycks inte leda till att icke-normbrytande respondenter avbryter sitt deltagande. Däremot menar Brå att vissa grupper är så små att det inte är möjligt att redovisa resultaten förrän man slagit ihop flera års data.

Om förebyggande arbete och riskhantering

Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (FORTE) presenterar en systematisk kartläggning om våldsförebyggande arbete i början av 2022 [26]. Av de primärstudier, och rapporter som Forte gått igenom var det enbart en studie med fokus på lhbtq-gruppen som uppfyllde kvalitetskriterierna. Studien är genomförd i Kanada och inkluderas i Fortes rapport eftersom Sverige och Kanada påminner om varandra när det kommer till sociala skyddssystem och hur samhället är uppbyggt.

Slutsatserna i rapporten är att lhbtq-personer i stort sett delar riskfaktorer för partnervåld med heterosexuella. Utöver dessa finns specifika riskfaktorer på strukturell nivå. Det handlar om heteronormativitet, normer om kön och social marginalisering. Lhbtq-personer upplever inte att samhället erbjuder dem stöd och hjälp och de får inte heller stöd på sina gruppsspecifika villkor. Det saknas också forskning om metoder för att förebygga och förhindra våld i lhbtq-relationer. Forskningen som görs är inriktad på samkönade förhållanden vilket utesluter icke binära. I vilken mån transpersoner ingår i de samkönade relationer som studerats är ingenting som blir belyst.

Folkhälsomyndigheten [27] citerar en litteraturöversikt av internationell forskning som visar att det saknas studier om eventuella samband mellan våld i lhbtq-relationer och alkohol och narkotika.

Kvantitativa studier söker svar på frågor om hur vanligt det är med fysiskt, psykiskt och sexuellt våld i olika grupper. Men den sortens undersökningar är i regel inte designade för att mer ingående ta reda på våldets uttryck och dess betydelse för de utsatta personerna eller förövarna. För den sortens kunskap får man använda sig av kvalitativa forskningsmetoder. Därför kommer den fortsatta framställningen att nämna ett antal kvalitativa studier som ringar in olikheter, men också likheter, bland annat mellan våld i samkönade och heterosexuella relationer.

Kvalitativa studier

Det finns enbart en handfull svenska kvalitativa studier i ämnet och de har lesbiska och/eller queera i sitt fokus. Jag har inte funnit några svenska studier som studerat våld i transpersoners förhållanden eller våld i homo- eller bisexuella mäns relationer. Med tanke på samhällets ökade intresse för män som brottsoffer för våld i nära relationer kan det framstå som märkligt. Samtidigt kan det kanske tolkas som ett uttryck för heteronormativitet och heterosexism. Det är inte enbart brottsoffrets kön som är intressant utan också dess sexuella läggning, med andra ord, att det är just en heterosexuell man som blir slagen och att våldsutövaren är kvinna.

Ett återkommande antagande i de kvantitativa studierna är att våldet är tar sig liknande former i lhbtq-relationer och heterosexuella relationer. Studierna som redovisas nedan nyanserar detta och synliggör skillnader som är viktiga att beakta i det faktiska stödarbetet.

Normaliseringsprocessen i lesbiska relationer

Tre studier [28, 29, 30] pekar på att det psykiska våldet är det vanligaste våldet i ett lesbiskt förhållande, vilket inte betyder att det saknas fysiskt eller sexuellt våld. Men tyngdpunkten tycks vila på det psykiska våldet, vilket bekräftas i andra studier [18, 31]. Det ska tilläggas att i en av dessa studier påpekas att homosexuella män tycks utsättas för mer sexuellt våld, än lesbiska kvinnor. Författarna skriver att eftersom det psykiska och sexuella våldet är mer förekommande än det fysiska våldet kan det möjligen bidra till att det samkönade våldet inte uppmärksammas i samma utsträckning som mäns våld mot kvinnor [31].

De vålds- och uppbrottsprocesser som präglar utsatta kvinnor i heterosexuella relationer återfinns också i lesbiska parrelationer. Normaliseringsprocessen är ett begrepp som fångar in en socialpsykologisk process [32]. Genom att mannen kontrollerar vad kvinnan gör, tänker och säger, isolerar henne från hennes nätverk och familj samt växlar mellan värme och våld, bryts kvinnan till sist ned. Detta tycks vara ett skeende i de flesta våldsrelationer och ger en förståelse till varför det är svårt att lämna våldet till trots.

I två svenska studier visar det sig att normaliseringsprocessen delvis tar sig andra uttryck i lesbiska relationer än i heterosexuella [29, 30]. Det borde vara självklart eftersom relationen utspelar sig mellan två kvinnor. Men som Hesselberg [28] skriver, med hänvisning till C. Renzetti, förutsätts kvinnor som utövar våld agera som manliga heterosexuella förövare. Det är dock ett heteronormativt antagande eftersom det gör gällande att en parrelation enbart kan förstås utifrån mallen att en part i en samkönad relation gestaltar ”(heterosexuell) femininitet” och den andra ”(heterosexuell) maskulinitet”.

Här synliggörs om än indirekt, även problemet med könsneutrala teorier om våld, oavsett om de används för att analysera samkönade eller olikkönade relationer. Problemet med könsneutrala teorier är ju snarare det motsatta, eftersom man bortser från betydelsen av kön. Detta trots att samhället är genomsyrat av strukturer och föreställningar om kön, makt och våld. Kön har alltid betydelse. Frågan är snarare vilken [31].

Samtidigt delar lesbiska och heterosexuella myter och normer vad det gäller kärlek och hur parrelationer ska utformas [30]. Det finns inte några särskilda lhbtq-normer eller föreställningar om parrelationer och kärlek. Dock finns det romantiserade myter om lesbiska relationer som särskilt fredliga och jämlika vilket kan göra att våldet blir både svårare att se och tala om för den utsatta [30]. Det kan också leda till att den utsatta inte blir tagen på allvar när hon väl berättar om våldet för någon [29].

I en studie [29] understryker skribenterna att det psykiska våldet påbörjas redan tidigt i relationen. I jämförelse med psykiskt våld i heterosexuella relationer kan våldet sägas vara än mer utstuderat och uträknat. Indirekta hot tycks förekomma flitigt och det psykiska våldet är ständigt pågående. Det kan kännas som att våldet, med Hesselbergs ord [28] ”finns i luften de andas”. Och även om det också finns exempel på växling mellan värme och våld, där ömhetsbetygelser varvas med attacker, tycks våldets efterspel ta sig andra former.

Efter en våldsam situation blir ingen period av ”nyförälskelse” som bland många heterosexuella par.

Istället fortsätter förövaren att pressa den utsatta tills hon tar på sig skulden för det som hänt och lovar att bättra sig [29]. Relationen tycks vila på en tyst överenskommelse om att det är den utsatta som har och gör ”fel”. Förövaren ber inte om förlåt och kommer inte med blommor eller är extra snäll. Det är enbart ett monotont psykiskt våld som undergräver den utsattas självförtroende och verklighetsuppfattning. I förlängningen leder det till att den våldsutsatta kvinnan inte har något våld att berätta om för andra eftersom det är hon som är problemet i relationen.

Den våldsutövande partnern liknas stundtals vid ett barn som är i behov stöd och hjälp [30], vilket leder till att offret framstår som den emotionellt starka. Även detta bidrar till att det är svårt för henne att se sig som utsatt. Partnern är den som har problem och den våldsutsatta upplever att hon ska finnas där och ge partnern stöd. Ett intressant resultat, och som bekräftar resultat från en annan studie, är att det finns flera exempel på att förövaren är den som lämnar relationen [33].

Uppbrottstrappan

Forskning har visat att även uppbrottet från en våldsrelation är en process [34]. Uppbrottsprocessen innehåller tre skilda faser utan kronologisk ordning: Det fysiska uppbrottet, Det känslomässiga uppbrottet och Den kognitiva insikten att förhållandet var en våldsrelation, och att den utsatta inte är ansvarig för våldet.

I en artikel diskuteras ”Uppbrottstrappan” [35]. Det är en modell för att analysera det lika och det olika mellan heterosexuella kvinnors uppbrottsprocess och, i det här fallet, kvinnor som lever i lesbiska relationer. Genom analysen synliggörs de extra höga hinder som försvårar varje steg när lesbiska kvinnor ska lämna en våldsrelation.

Med normaliseringsprocessen och det traumatiska bandet (känslor som knyter kvinnan till förövaren) som grund, kan olikheter på både strukturell och gruppnivå synliggöras. Exempel på olikheter som kan försvåra uppbrottet för lesbiska kvinnor är: samhällets heteronormativitet och heterosexism som kan leda till diskriminering i mötet med olika hjälpinstanser, rädsla för att förövaren ska berätta om den sexuella läggningen för andra, att få verksamheter och skyddade boenden har kunskap om våld i samkönade relationer, minoritetsstress, med mera. Den som ska ge stöd och hjälp till en som är våldsutsatt kan genom att utgå från uppbrottsprocessen och kunskap om det traumatiska bandet, skapa en trappa där varje steg representerar ett hinder för den som ska lämna en våldsrelation. Sedan analyseras på vilket sätt dessa trappsteg utgör ett ännu högre hinder för en hjälpsökande ur en strukturellt sårbar grupp (SSG). I det här fallet lesbiska kvinnor. På så sätt skapas ett konkret verktyg för att korrigera för de extra svårigheter som möter en grupp våldsutsatta som inte tillhör majoritetsgruppen av misshandlade heterosexuella kvinnor. Modellen kan även användas för att synliggöra strukturella hinder för andra grupper som faller utanför normen.

Lesbiska kvinnor och föräldraskap

Det finns knappt några studier om i vilken utsträckning barn till lhbtq-personer har bevittnat våld eller själva misshandlats, som en del i partnervåldet. I en studie [18] uppgav ett litet antal separerade lhb-föräldrar att deras barn bevittnat våld. När det gäller transpersoners barn skriver Fohm [22] att 15 av 59 personer med transexfarenhet uppgav att partnern hotat att skada sig själv eller barnen eller att ta barnen från personen i fråga.

Ett par studier [29, 30] med fokus på lesbiska kvinnor visar att vårdnadstvister kan bli en del av det så kallade eftervåldet. Enligt lag ska adoption av ett gemensamt barn ske inom barnets två första levnadsår. Om den biologiska mamman är våldsutövande kan detta användas i utpressningssyfte för att förhindra att den andra mamman lämnar relationen. I en vårdnadstvist kan den som fött barnet använda sig av heteronormativa och biologistiska föreställningar om moderskap gentemot den andra mamman. Redan diskussionen om att skaffa barn kan leda till förändringar i förhållandet, som att den utsatta partnern bryter upp från relationen. När barnet är fött kan kvinnan inse att hon måste lämna, om inte annat för barnets skull.

Våld i ungas lhbtq-relationer

Våld i ungas parrelationer är ett obeforskat fält i allmänhet och i lhbtq-ungdomars i synnerhet. Brottsförebyggande rådet (Brå) lyfter detta faktum i en rapport från 2021 [36]. Caroline Överlien har skrivit om ungas erfarenheter av våld i en samkönad relation [37, 38]. I den ena studien [37] analyserar hon fyra ungas berättelser om våld. Det är två unga kvinnor som utsatts i en samkönad relation och som också varit utsatta i ett tidigare heterosexuellt förhållande. De båda unga pojkarna har enbart varit utsatta för våld i en samkönad parrelation.

I stort liknar våldet i de samkönade relationerna våldet i heterosexuella relationer. På några punkter skiljer det sig åt. För det första, när den som är utsatt ska berätta om sin situation är det inte enbart våldet som ska avslöjas, utan även den sexuella läggningen. Det kan göra att personen tvekar. För det andra, i de fall ens familj är missnöjd med valet av partner och läggning, blir det också ett motstånd mot att berätta att partner är våldsam.

För det tredje, kan det vara svårt att förstå att det som sker i relationen är våld. Det sägs hänga ihop med att varken skolan eller andra verksamheter som unga befinner sig i, diskuterar parrelationsvåld. När frågan någon gång tas upp handlar det om mäns våld mot kvinnor. Det kan försvåra för ungdomarna att tolka de egna erfarenheterna ur ett våldsperspektiv [37, 38].

Attityder om våld och relationer

I två undersökningar diskuteras hur mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer uppfattas beroende på brottsoffrets och förövarens kön samt sexuella läggning. I den ena studien [39] fick drygt 1 000 studenter svara på frågor om hur allvarligt de tolkade två olika våldssituationer: en med lättare våld och en med grovt våld. Sammanfattningsvis ansågs alltid en mans våld mot hustrun som mer allvarligt än våld i någon annan konstellation, oavsett om våldet var lätt eller grovt. I de fall där den heterosexuella kvinnan utsatte sin make för lättare våld tolkades det som mindre allvarligt, än samma våld i samkönade relationer. När det gällde grovt våld

försvann den skillnaden och det uppfattades som lika allvarligt. Det var inte någon skillnad i hur våldet tolkades när man jämförde våld mot lesbiska kvinnor och homosexuella män.

Respondenterna i den andra studien utgjordes av 248 polisstudenter [40] och visar ett liknande resultat. Våld i nära relationer ansågs alltid som ett allvarligt brott. Men våld i samkönade relationer uppfattades som mindre allvarligt än våld utfört av en heterosexuell man mot heterosexuella kvinna. Polisstudenterna ansåg inte att en polisinsats var lika nödvändig för samkönade par oavsett deras kön, som för heterosexuella kvinnor.

Utan att dra några långtgående slutsatser kan dessa resultat ändå ge en fingervisning om varför våld i samkönade parrelationer inte uppmärksammas i samma utsträckning som våld i heterosexuella relationer. När det uppmärksammas leder det sällan till samma slags bemötande alternativt tas inte på samma allvar, som mäns våld mot heterosexuella kvinnor.

Bemötande

I sin avhandling lyfter Nicole Ovesen [30] tre aktörer som möter lesbiska och queera brottsoffer: polisen, sjukvården samt psykologer och familjeterapeuter. Gemensamt för dem är att de i huvudsak är inriktade på mäns våld mot kvinnor och att de inte är specialiserade på våld i nära relationer i vid bemärkelse. Ofta saknas våldskompetens eller lhbtq-kunskap och vanligtvis brister kunskapen inom båda dessa områden.

Få av Ovesens respondenter vände sig till polisen för att få hjälp via rättssystemet. De som sökte sig till polisen ansåg inte att de fått särskilt kunniga svar på sina frågor. Även inom sjukvården upplevdes det finnas stora kunskapsluckor i stödet. Sjukvårdspersonalen hade i flera fall inte ens uppfattat att den stödsökande var våldsutsatt.

Istället vände sig flertalet av de intervjuade till privatpraktiserande psykologer och familjeterapeuter. Konsekvensen blir att deras utsatthet individualiseras och de görs ansvarig för sin egen säkerhet. Det finns en uppenbar risk att våldet osynliggörs och omtolkas i psykologiska termer och ses som relationsproblem menar Ovesen [40].

I analysen använder Ovesen Nancy Frasers begrepp ”misrecognition”. Begreppet syftar på samhällsliga strukturer av heteronormativitet. Genom de tolkningsraster dessa strukturer skapar blir lesbiska och queera inte tolkade som brottsoffer utan diskrimineras oavsiktligt när de söker stöd och hjälp. De blir helt enkelt inte begripliga (misrecognazied) som brottsoffer eftersom vare sig våldet eller parterna kan tolkas utifrån samma raster som vid våld mot heterosexuella kvinnor.

Andra studier visar att lhbtq-personer undviker att söka stöd och hjälp av rädsla för att bli fördömsfullt bemötta eller faktiskt avslutar en pågående kontakt på grund av diskriminering eller annan kränkande behandling. Ibland förminskar den professionella det pågående våldet, eller till och med bortförklarar det, med hänvisning till att det är samkönat och därför inte kan vara så allvarligt. Ett annat skäl för att inte söka hjälp är känslan av att vara ett slags representant för lhbtq-gruppen och man vill inte svika gruppen genom att berätta om våld och övergrepp. Medan en del lhbtq-personer föredrar att söka stöd från sin ursprungsfamilj eller sina vänner, saknar andra helt support från sin uppväxtfamilj. [29, 30, 33, 37, 41, 44]. Detta understryker

ytterligare vikten av att det måste finnas ett fullgott stöd från samhällets sida.

En studie från FoU Väst [41] har analyserat flera olika aspekter av bemötandet och hur det ska förstås och ger en fördjupad och mångfacetterad bild av hela frågan om bemötande. Det är inte givet var eller hur en våldsutsatt lhbtq-person kan få stöd, utan det tycks vara beroende på kunskapen och engagemanget hos den person den utsatta möter. Samtidigt påpekar Darj [4] att bristen på stöd till lhbtq-personers inte med nödvändighet betyder att stödet till heterosexuella kvinnor tillräckligt. Även för majoritetsgruppen av heterosexuella kvinnor finns det stora luckor i de hjälpinsatser samhället erbjuder.

Självklart finns det parallella berättelser om ett gott stöd och fint bemötande. Möten som gjort skillnad (41). Förutsättningen för dessa goda möten är dock att behandlare, psykologer, socialsekreterare och ideella tar del av den forskning och kunskap som finns och också visar ett visst mått av intresse. Att uppmärksamma är att även lhbtq-personer kan behöva hjälp- och stödinsatser efter det att relationen avslutats på grund av eftervård. Ibland mår den våldsutsatta psykiskt dåligt eller har utvecklat självskadebeteende [41]. Det finns kunskapsstöd för den som vill fördjupa och utveckla sitt bemötande av gruppen [42, 43, 44].

Ett flertal studier upp att det är ett problem att våld i nära relationer är så förknippat med mäns våld mot kvinnor. Tanken är att det inte ger möjlighet för andra grupper att förstå att de är utsatta för partnervåld. Det understryker vikten av att bredda debatten om våld och ge plats för olika typer av brottsoffer. Samtalet om våld måste helt enkelt vara inkluderande utan att osynliggöra vare sig lhbtq-personer eller heterosexuella kvinnor.

Avslutande reflektioner

Den här kunskapsöversikten visar att det finns många kunskapsluckor. Trots att både myndigheter och forskare lyft frågor om bisexuella kvinnors extrema utsatthet har det inte lett till några åtgärder. Ett i det närmaste tomt forskningsfält är våld i transpersoners parrelationer. Ytterligare ett obeforskat område är våld i homosexuella och bisexuella mäns parrelationer. Tyvärr har varken mansorganisationer eller organisationer som företräder lhbtq-gruppen varit drivande för att synliggöra dessa brottsoffer. Det är vedertaget att utan kvinnojoursrörelsen politiska arbete för att synliggöra kvinnors utsatthet, vore inte mäns våld mot kvinnor våld på agendan i den utsträckning som det varit de senaste 40 åren. Intresseorganisationers kamp kan med andra ord inte underskattas.

När det gäller förebyggande arbete och fokus på våldsutövaren i lhbtq-relationer är även denna forskning i det närmaste obefintlig. Avslutningsvis behövs det praktiska och konkreta stödåtgärder riktade till gruppen och ett verkligt intresse för denna grupp av brottsoffer. Ibland tycks det som att antagandet att våldets processer i lhbtq-relationer liknar mäns våld mot kvinnor, minskar intresset att närmare studera om så verkligen är fallet. Nicole Ovesen [30] pekar i sin avhandling på problemet med att enbart diskutera likheter och olikheter mellan olika grupper och våldets uttryck. Det finns en risk att våld i parrelationer blir ett och samma och att därmed viktiga olikheter osynliggörs. En annan risk är att olikheter överdrivs och att olika grupper, i det här fallet, lhbtq-personer görs till de andra. Det måste finnas en balansgång

mellan det lika och det olika för att undvika detta.

Det blir tydligt i denna kunskapsöversikt att det är otillräckligt att diskutera våld i samkönade och transpersoners relationer i könsneutrala termer. Det finns skillnader och aspekter av våldet som bara kan förstås i relation till kön. Lesbiska, homosexuella män, bisexuella kvinnor och män samt queera och transpersoner, drabbas i olika grad av våld och våldet tar sig delvis skilda uttryck. Våldets dynamik bör tolkas och analyseras, precis som förövare och brottsoffer, i termer av både sexuell läggning och kön (könsuttryck).

Metod

Våld i lhbtq-relationer är ett litet fält och inte mycket svensk forskning är gjord. Denna forskningsöversikt utgår i huvudsak från svensk litteratur och forskning på området vilket påverkat sökningen av forskning. Utöver sökningar på nätet och avhandlingar.se har sökningar gjorts via PubMed. Det är tacksamt att myndigheter som Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten med flera gjort kunskapsöversikter och studier i ämnet. Precis som Nationellt Centrum för kvinnofrid (NCK).

En avgränsning i detta arbete är att främst ta med studier som uttalat handlar om våld. Det betyder att studier om psykisk ohälsa, äktenskap och föräldraskap har uteslutits. En annan avgränsning är att kommunala utvärderingar och handlingsplaner om våld i nära relationer har uteslutits, även om det funnits ett litet stycke om våld i lhbtq-relationer.

Sökord: lhbt, lhbtq, transpersoner, våld i nära relationer, våld i samkönade relationer, förövare + samkönade relationer samt, IPV, Domestic violence + same-sex + transgender, same-sex + perpetrator.

Referenslista

1. Nationellt råd för kvinnofrid (2003) Kvinna slår kvinna – Man slår man: Homosexuell partnermisshandel. Stockholm.
2. Norberg A, (2009) Samkönad tvåsamhet – Vardagsliv och heteronormativa praktiker. Umeå, Sociologiska institutionen.
3. Donovan C, Hester M, (2014) Domestic violence and sexuality – What's love got to do with it? Bristol, Policy Press.
4. Darj F, (2021) Våld mot HBTQ-personer i en nära relation. I: Moser Hällen L, (Red) Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer. Stockholm, Liber förlag.
5. Rollé L, Giardina G, Caldarera M A, Gerino E, Brustia P, (2015) When Intimate Partner Violence Meets Same Sex Couples: A Review of Same Sex Intimate Partner Violence. *Frontiers in Psychology* 9(1506), doi:10.3389/fpsyg.2018.01506.
6. Socialstyrelsen, (2022) Kunskapsguiden. Stockholm.
7. Nationellt Centrum för kvinnofrid, (2018) Våld mot hbtq-personer: en forsknings- och kunskapsöversikt. Redovisning av regeringsuppdrag i Regleringsbrev för budgetåret 2017 avseende. Uppsala, NCK-rapport 2018:1.
8. Holmberg C, Smirthwaite G, (2021) Mäns våld mot kvinnor i missbruk. I: Moser Hällen L, (Red) Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer. Stockholm Liber förlag.
9. Åkesson E, Malmberg L, Ravanbakhsh N, (2018) Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer. Malmö, Länsstyrelsen i Skåne län.
10. Moser Hällen, L, (Red) (2021) Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer. Stockholm, Liber förlag.
11. Darj F, (2017) Våld mot hbtq+-personer. I: Lundberg T, Malmqvist A, Wurm M, (Red) HBTQ+ Psykologiska perspektiv och bemötande. Stockholm, Natur och kultur.
12. Darj F, Nathorst-Böös H, Jarl-Åberg C, (2011) HBT & heder: En intervjustudie om unga HBT-personer som lever i familjer med hedersnormer. Stockholm, ALMA Europa.
13. Westwood S, (2019) Abuse and older lesbian, gay, bisexual and trans (LGBT) people: a commentary and research agenda. *J Elder Abuse & Neglect*, 31(2), 97-114.
14. Donovan C, Barnes R, (2019) Domestic violence and abuse in lesbian, gay, bisexual and/or transgender (LGB and/or T) relationships. *Sexualities*, 22(5-6), 741-750.
15. Riggs W D, Taylor N, Signal T, Fraser H, Donovan C, (2018) People of Diverse Genders and/or Sexualities and Their Animal Companions: Experiences of Family Violence in a Binational Sample. *J Family Issues*, 39(18), 4226-4247.
16. Taylor N, Riggs W D, Donovan C, Signal T, Fraser H, (2019) People of Diverse Genders and/or Sexualities Caring For and Protecting Animal Companions in the context of Domestic Violence. *Violence Against Women*, 25(9), 1096-1115.

17. Martin L, (2020) Intimate Partner Violence and Domestic Violence within Same-Sex Relationships. Masteravhandling. Linköping, Gender Studies.
18. Holmberg C, Stjernqvist U, Sörensen E, (2005) Våldsamt lika och olika: om våld i samkönade parrelationer. Stockholm, Centrum för genusstudier: Rapport 36.
19. Nationellt Centrum för kvinnofrid, (2009) Våld i samkönade parrelationer: en kunskaps- och forskningsöversikt. Uppsala, NCK-rapport 2009:2.
20. Folkhälsomyndigheten, (2014) Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer: Resultat från nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor. Stockholm.
21. Folkhälsomyndigheten, (2015) Hälsan och hälsans bestämningsfaktorer för transpersoner: En rapport om hälsoläget bland transpersoner i Sverige. Stockholm.
22. Folkhälsomyndigheten, (2020) Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter bland homo och bisexuella samt transpersoner: Resultat från befolkningsundersökningen SRHR2017. Stockholm.
23. Peitzmeier M S, Malik M, Kattari K S, Marrow E, Stephenson R, Agénor M, Reisner L S, (2020) Intimate Partner Violence in Transgender Populations: Systematic Review and Meta-analysis of Prevalence and Correlates. Am J Public Health, 110(9), e1 – e14.
24. Scottish Transgender Alliance & The LGBT Domestic Abuse Project, (2010) Out of sight, out of mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse. Edinburgh.
25. Brottsförebyggandet rådet, (2022). Redovisning av uppdraget att analysera möjligheterna att i NTU inkludera bakgrundsinformation om hbtqi-identitet och andra diskrimineringsgrunder. Stockholm.
26. Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd, (2022) Förebyggande arbete och riskhantering av våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck: En systematisk kartläggning. Stockholm.
27. Folkhälsomyndigheten, (2020) Betydelsen av alkohol och narkotika för våld i nära relationer. En kartläggande litteraturoversikt. Stockholm.
28. Hesselberg E, (2011) Et knust hjerte: Om vold i lesbiske parforhold. Masteravhandling. Oslo, Institutt for kriminologi og rettssosiologi.
29. Uppsala kvinnojour (2020) Om hon varit man: Kvinnors erfarenheter av våld i samkönade relationer och bemötande i professionella verksamheter. Uppsala.
30. Ovesen N, (2021) Intimate Partner Violence and Help-Seeking in Lesbian and Queer Relationships: Challenging Recognition. Uppsala, Interdisciplinary Gender Studies.
31. Donovan C, Hester M, Holmes J, McCarry M, (2006) Comparing Domestic Abuse in Same Sex and Heterosexual Relationships. Bristol, University of Bristol.
32. Lundgren E, (2012) Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser. Stockholm, Riksorganisationen för tjej- och kvinnojourer i Sverige (Roks).

33. Holmberg C, Stjernqvist U, (2007) Samkönat partnervåld: Vad är det och vilket stöd behövs? Tidskrift för genusvetenskap 28(4), 49–65.
34. Holmberg C, Enander V, (2004) Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. Ystad, Kabusa böcker.
35. Smirthwaite G, Holmberg C, (2014) Uppbrottstrappan: en modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor. Tidskrift för genusvetenskap, (35)2/3, 105–128.
36. Brottsförebyggande rådet, (2021) Våld i ungas parrelationer. Stockholm: Brå-rapport 2021:15.
37. Överlien C, (2020) In Same-Sex Relationships: Understanding and Challenges. Nordic Journal of Social Research, 11(1), 109–128.
38. Överlien C, (2021) Våld i ungas nära relationer: fokus på samkönade par. I: Moser Hällen, L, (Red) Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer. Stockholm, Liber förlag, 67–80.
39. Ahmed M A, Aldén L, Hammarstedt M, (2013) Perceptions of Gay, Lesbian, and Heterosexual Domestic Violence Among Undergraduates in Sweden. International Journal of Conflict and Violence, 7(2), 249–260.
40. Fröberg S, Strand S, (2018) Police Students' Perceptions of Intimate Partner Violence in Same-Sex Relationships. Partner Abuse (9)2, 181–201.
41. Turner T, Hammersjö A, (2021) Hbtq-personers erfarenheter av stöd efter att ha utsatts för våld i en nära relation. Göteborgsregionen: FoU i Väst.
42. Lundberg T, Malmqvist A, Wurm M, (Red) HBTQ+ Psykologiska perspektiv och bemötande. Stockholm, Natur och kultur.
43. Riksförbundet för homo- och bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL), (2018) Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta hbtq-personer: Ett kunskapsstöd från RFSL stödmottagning. Stockholm.
44. Holmberg C, (2010) Våld i samkönade parrelationer. I: Wijma B, Smirthwaite G, Swanberg K, (Red) Genus och kön inom medicin- och vårdutbildningar. Lund: Studentlitteratur.